

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January-2019 Issue - 114 (B)

Recent Trends in Research

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

30	मराठा साम्राज्याचे म्हैसूरकरांसोबत संबंध-विशेष संदर्भ तह	प्रा.अंबादास बाकरे	124
31	सवाल्टर्न इतिहासलेखन : एक अभ्यास	डॉ.संतोष बोडके	130
32	हाडोळती ग्रामवस्तीतील कृषी उत्पादनावर हवामान बदलाचा झालेला परिणाम अभ्यासणे	डॉ. अंबादास मुळे	135
33	कवी गोविंदसुतांचे 'सूर्यतीर्थ' एक अवलोकन	डॉ. सुरेश खोत्रागडे	138
34	संगीत आणि संपादन प्रेरणा या घटकांचा आक्रमकतेवर होणारा परिणाम	डॉ. गजानन रत्नापारखी	142
35	'छावणी' कादंबरी एक अभ्यास	डॉ.संगीता शेळके	151
36	संत सेवादासाचे क्रांतिकारी विचार [बोल]	कु.मनाली राठोड	154
37	संत तुकारामांच्या कवितेतील कृषी जाणिवांचे संदर्भ	प्रा.बाळासाहेब कटारे	157
38	विद्याधर गोखले यांचे कथाविश्व	विद्या कडे	161
39	चरित्र वाङ्मयप्रकार संकल्पना, स्वरूप व वैशिष्ट्ये	श्री. दत्तात्रय आसवले, डॉ. ज्ञानेश्वर वाल्हेकर	164
40	भक्ती संप्रदायातील स्त्री	डॉ.अशोक लिंगेकर	169
41	आठवणीचे पक्षी स्वरूप व समीक्षा	प्रा.सिद्धार्थ इंगोले	171
42	आघाड्यांच्या सरकारचे [सन १९९९ते २०१४] महाराष्ट्र राज्य	डॉ. के.जी. पोकळे	175
43	महात्मा गांधी यांची रामराज्याची संकल्पना	डॉ. डी.एम. चौधरी	180
44	स्त्री अस्तित्वाचा आत्मशोध स्त्रीवादी दृष्टीकोनातून	प्रा.प्राची जोशी	184
45	शारीरिक शिक्षणातून विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास	डॉ. नासिर गिरासे	191
46	सांस्कृतिक पर्यावरण आणि मराठी कविता	डॉ. सुनिल निगडे	193
47	मराठी ग्रामीण कादंबऱ्यांमधून अवतरलेले ग्रामीण जीवनदर्शन	सौ. भाग्यश्री लेडे	199
48	लोकशाही व्यवस्थेतील राजकीय सामाजीकरणामध्ये राजकीय पक्षांची भूमिका:एक अभ्यास	प्रा.पेढावार	203
49	मराठवाडा मुक्तीसंग्रमातील जंगल सत्याग्रह व वहीड प्रांताचे योगदान	डॉ. धीरजकुमार नजान	210
50	अश्रुंची झाली फुले या नाटकातील आशय - अभिव्यक्ती	डॉ. भूषण बंड	216
51	राष्ट्रसंताचे वैवाहिक जीवनाविषयी विचार	डॉ.प्रवीण करंजकर	219
	भाषांतर क्षेत्रातील व्यावसायिक संधी	डॉ. मच्छिंद्र काळे	222
52	थेरीगाथेतील अनुपम सौंदर्य -एक चर्चा	डॉ.माधवी खरात	225
53	ताणतणावाबाबत सद्यस्थिती व प्रतिबंधक उपाययोजना	डॉ. मनीषा मुलकलवार, डॉ.प्रमोद मुलकलवार	230
54	योगनिद्रेची शास्त्रीय बैठक व प्रत्यक्ष तंत्र	डॉ.सुभाष वाघ	236
55	ज्ञानेश्वरीतील अथवा अंकुर विषयक संदर्भांचे प्रयोजन :एक अभ्यास	डॉ.राजीव यशवंते	239
56	मानवी हक्क आणि भारतातील युवक कल्याण योजना	डॉ.सतीश देसाई	243
57	जयप्रकाश नारायण यांच्या समाजवादी विचारांचा एक विक्षेपणात्मक आभ्यास	डॉ. संभाजी पाटील	248
58	वारकरी संप्रदायातील संत कवयित्रींचे भक्तीकाव्य	डॉ.अनिल गर्जे	255
59	समीक्षक वा.ल.कुलकर्णी यांची सैद्धांतिक कथा समीक्षा	डॉ. कैलास महाले	262
60	महिला आयोगाची महिलांच्या हक्कांच्या संरक्षणातील भूमिका	डॉ.दिलीपसिंह निकुंभ	268
61	ओसेकर घराण्याचे सामाजिक आणि संस्कृतीक योगदान	अपर्णा गुरव	273
62	विनोवा भावे आणि सर्वोदय	डॉ.संभाजी पाटील	276

राष्ट्रसंताचे वैवाहिक जीवनाविषयी विचार

डॉ. प्रवीण कारंजकर
लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय वडनेर,
हिंगणघाट जि. वर्धा
Email- pkarnjkar@rediffmail.com
Mo. No. 9765653234

वंदनीय राष्ट्रसंत श्री. तुकडोजी महाराज यांचा 'ग्रामगीता' हा ग्रंथ सर्व धर्मग्रंथांचा सार आहे. सर्व जग सुखी व्हावे म्हणून आतापर्यंत जे सर्व महात्मे ऋषीमुनी झटत आले. त्यांना जो मार्ग सापडला नाही तो ग्रामकुटुंब योजनेचा मार्ग संत तुकडोजी महाराजांच्या ग्रामगीतेत सापडला. ग्रामगीतेच्या ४९ अध्यायात, एकंदर ८ पंचके असून त्यात ग्राम जीवनाच्या पुनर्घटनेचा प्रबंध सर्व तथ्य तपशीलात शिरून खोलवर केलेला आहे. या ८ पंचकांपैकी ५ वे संस्कार शोधन पंचके असून त्यात ५ अध्याय दिलेले आहे. त्यातील वैवाहिक जीवन अध्याय २१ व अत्यसंस्कार अध्याय २२ अध्यायावर येथे प्रकाश टाकण्यात आलेला आहे.

यशस्वी माणसाच्या जीवनाची नौका ही संस्कारामुळे प्रभावी ठरत असते. जीवनाचा एक अपरिहार्य भाग म्हणूनही संस्काराकडे पाहल्या जाते. एवढेच नव्हे तर संस्कारातूनच हे हे जीवनपुष्प विकसित होत असते. म्हणूनच मानवी जीवनात या संस्काराचे महत्व अनन्य साधारण स्वरूपाचे आहे. ही बाब लक्षात घेऊनच समाजातील अनिष्ट प्रथा, परंपरा, रूढी, रितीरिवाज यांना नाहीसे करण्याकरीता त्यांनी सुयोग्य संस्काराची रूजवणूक ग्रामगीतेच्या द्वारे केलेली आहे.

त्याचे स्त्रीजीवनविषयक विचार ग्रामीणच नव्हे तर देशातील, विश्वातील स्त्रीजातीच्या दृष्टीने उपकारक ठरणारे आहेत. आज एकविसाव्या शतकातही स्त्रियांचे अनेक प्रश्न अनुत्तरितच आहेत. काही निकालात निघालेले असले तरी नवीन प्रश्नही निर्माण झाले आहेत. स्त्रीची असुरक्षितता, स्त्रीभ्रुणहत्या, स्त्री-पुरूष समानता, तिचे पोशण, दुय्यमत्व, अत्याचार, अपमान या गोष्टी आजही तिच्या पाचवीला पुजलेल्या आहेत. स्त्री शिक्षणाने काही अंभी स्वावलंबी व आपल्या पायावर उभी असली तरी तिचे प्रश्न सुटले असे म्हणता येत नाही. शिक्षित स्त्रीच्यावावतीत जर अशी अवस्था आहे तर ग्रामीण कष्टकरी स्त्री अजूनही त्याच गर्तेत असल्याचे पूर्णापाने नाकारता येत नाही. त्यामुळेच संपूर्ण स्त्रीजातीच्या उद्धाराकरिता आणि समाजाचा स्त्रीजीवनविषयक दृष्टिकोन बदलावा यादृष्टीने राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी ग्रामगीतेत मांडलेले विचार अतिशय महत्वाचे आहेत.

स्त्रीचे शिक्षण, संस्कार, संगोपन, जन्म, अर्थार्जन, विवाह, कुटुंबातील आणि समाजातील तिचे स्थान इत्यादींच्या संबधाने मौलिक स्वरूपाचे विचार ग्रामगीतेत तुकडोजी महाराजांनी मांडले आहेत.

म्हणौनि रथाची दोन्ही चाके / मजबूत करावी कातोनि सारखे
तरीच संसारगाडी सुखे / सुखावेल ग्रामजीवनाची
आदर्ष ऐसे मातापिता / जन्म देतील आदर्ष सुता
ते वैकुंठ बनवतील भारता / तुकडुच म्हणे १

सक्षम, सुजाण, सुदृढ, सुसंस्कृत नवपिढी निर्माण होऊन देशही सर्वच बाबतीत सक्षम व्हावा असे वाटत असेल तर त्याकरिता पुरूशाबरोच स्त्रीही तेवढ्याच प्रमाणात शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, आर्थिक अशा सर्व अंगानी सक्षम असणे गरजेचे आहे असे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांना वाटते. भारतभूमीला वैकुंठाचे स्वरूप प्राप्त व्हावयाचे असेल तर प्रत्येक स्त्रीने सर्व क्षेत्रात सक्षम होण्याची आवश्यकता आहे असे सांगून स्त्रीला पुरूषाच्या बरोबरीने वागविले पाहिजे असाही विचार ते मांडतात. कारण स्त्री-पुरूष ही रथाची दोन चाके आहेत.

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January-February-March-2019

Vol. - V, Issue-I (B)

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] India

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

RESEARCH JOURNEY

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृष्ठ क्र.
1	उपेक्षित आदिवासी 'माना' जमातीच्या समस्या व आव्हाने	प्रा.एम.के. नभावरे	05
2	१९९० नंतरची मराठी कादंबरी एक अभ्यास	डॉ. संजय पाटील	13
3	आदिवासींचे धर्मांतर - एक भयसूचक वास्तव	प्रा.संदीप चपटे	18
4	शेतकरी आत्महत्यांमागील समाजशास्त्रीय वास्तव	डॉ.मारोती वामणे	21
5	भंडारा जिल्ह्यातील यात्रेतील व्यापारिक स्थितीचा अभ्यास	डॉ.सुरेश बन्सपल	26
6	महात्मा गांधीजीच्या सत्य व अहिंसा विचारांची प्रस्तुतता	डॉ.बाबासाहेब देशमुख	69
7	महाराष्ट्र राज्य शासनाच्या क्रीडा व युवा धोरण २०१२ संदर्भात काढलेले अध्यादेश	राजेंद्रकुमार देवकाते आणि दीपक देवकाते	33
8	दिव्याची निर्मिती कथा	डॉ.अंजली मस्करेन्ट्स	39
9	भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील जागतिकीकरणाचे परिणाम	डॉ. लता कमलापुरे	42
10	लोकगीतातील स्त्री प्रतिमा	डॉ. गायत्री गाडेकर	47
11	कालिदास आणि भवभूतीच्या साहित्यात प्रतिबिंबित दाम्पत्यजीवन	डॉ.कलापिनी अगस्ती	55
12	लहजी साळवे याचे क्रांतीकार्यातील योगदान	डॉ.प्रल्हाद दुधाने	62
13	एकविसाव्या शतकातील स्त्री-आत्मचरित्रातील कर्तृत्व आणि कुटुंबवत्सलता	प्रा.मनीषा हाडपे	68
14	डॉ.मोहमद युनूस यांचे बचत गट विषयक आर्थिक विचार-एक अध्ययन	डॉ.मनोजकुमार भोवते	73
15	संशोधन अहवाल लेखानातील पायऱ्यांचा अभ्यास	प्रा.बी.बी.मोटे	76
16	कविवर्य कुसुमाग्रजांच्या कवितेतील संवैधानिक मूल्ये - एक आकलन	प्रा. संजय गोहणे	79
17	बुलडाणा जिल्ह्यातील पर्यटन विकास केंद्राचे अर्थशास्त्रीय दृष्टीकोनातून अध्ययन	डॉ. जगन्नाथ ढाकणे	86
18	तुकारामांच्या अभंगातील सामाजिक दृष्टी	डॉ.प्रवीण कारंजकर	91
19	वी.एड. प्रशिक्षणार्थ्यांला जीवन कौशल्य व अध्यापन कौशल्य आत्मसात करण्यासाठी ICT एक प्रभावी उपाय	डॉ.दादासाहेब पवार	94
20	विदर्भ विकासाच्या संदर्भात महाराष्ट्र विधिमंडळाच्या नागपूर अधिवेशनाची फलश्रुती	प्रा. वर्षा चंदनशिवे	97
21	दुर्गसम्राट माणिकगडची राजकीय ऐतिहासिकता	डॉ.आर.पी.झनके	102
22	नमुना निवड पध्दतीचा चिकित्सक अभ्यास	डॉ. बालाजी राजोळे	105
23	वालविवाह : एक सामाजिक समस्या	प्रा.बाळकृष्ण रामटेके	110
24	भारतीय सार्वजनिक निवडणुका - एक दृष्टीक्षेप	डॉ.दिगंबर कापसे	114
25	संत जनाबाईंची अभंगवाणी	प्रा.प्रवीण धारपुरे	119
26	समाज माध्यामांतील नवप्रवाह	श्रीमती सुमन तरसे	127
27	किशोरवयीन खेळाडू विद्यार्थ्यांना क्रीडा स्पर्धांमध्ये येणाऱ्या मानसिक ताण-तणावाचा अभ्यास	प्रा.दीपक देवकाते	132
28	सुरेश भट यांच्या काव्यातील प्रेम जाणीव	डॉ. राजेश देशपांडे	140
29	यवतमाळ जिल्ह्यात स्थानिक स्वराज संस्थांचा उदय-एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	डॉ.सुनील चकवे	148
30	नाटक साहित्य प्रवाह : एक आभास	डॉ.विजय केसकर	152

तुकारामाच्या अभंगातील सामाजिक दृष्टी

डॉ. प्रा. प्रवीण कारंजकर
श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय,
वडनेर जि. वर्धा
मो.नं. ९७६५६२३२३४
Email Id :- pkarnjkar@rediffmail.com

काव्यनिर्मिती आणि तुकारामाचे व्यक्तिमत्त्व हे अभिन्न आहे. त्यांच्या या व्यक्तिमत्त्वाचा अविष्कार त्यांच्या रचनेतून वा काव्यातून दिसतो. मराठी संताचा विचार करता तुकोबा हे वेगळे आहेत. त्यामुळे वारकरी पंथ आणि मराठी माणूस त्यांच्या अभंगावर अपरंपार प्रेम करतांना दिसतो. प्रबोधन, तत्त्वज्ञान, काव्य या तिन्ही निकाषांवर त्यांचे काव्य सरस तर आहेच शिवाय भोळ्या-भावड्या भाविकांसापासून व्यासंगी संशोधकापर्यंत सर्वांना गुंतवून ठेवण्याचे सामर्थ्य तुकारामाच्या अभंगात असल्यामुळे महाराष्ट्राचा फार मोठा सांस्कृतिक ठेवा म्हणून त्यांच्या अभंगाकडे बघितल्या जाते. भौतिक विपन्नावस्था, राजकीय अस्थिरता आणि धार्मिक-सांस्कृतिक गुलामगिरीत वर्षानुवर्ष खितपत पडलेल्या बहुजनांना बाहेर काढण्यासाठी जी चळवळ संतानी उभी केली त्यात महानुभाव पंथ व वारकरी पंथाचे मोलाचे योगदान आहे. वारकरी पंथाच्या समाजाभिमूख व सांस्कृतिक-धार्मिक लोकशाहीचा पाया तेराव्या शतकात संत ज्ञानेश्वरांनी रचला. त्यावर सतराव्या शतकात तुकोबांनी कळस चढविला म्हणून आजही वारकरी 'ग्यानबा तुकाराम' असा गजर करतात.

ज्ञानेश्वराच्या रचनेचा विचार करता त्यांचे वाङ्मय अलौकिकावादी आहे मात्र वाङ्मय व लौकिक व्यक्तिमत्त्व यात भिन्नता आहे. उलट तुकारामाचे अभंग म्हणजे त्यांच्या रसरसत्या, जिवंत व्यक्तिमत्त्वाचे साक्षात प्रतिबिंब आहे. आपल्या सगळ्या लौकिक भावनांचे प्रकटीकरण त्यांच्याद्वारा अभंगातून होत असल्याने बहुजनांना सुध्दा त्यांचे अभंग स्वतःचेच वाटतात. एका साध्या ससारिकापासून साक्षात्कारी संतापर्यंत त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा झालेला प्रवास हा मराठी माणसाच्या आस्थेचा व आत्मविश्वासाचा विषय आहे. शुद्र जातीत जन्माला आलेला, त्याचे सर्व चटके भोगलेला, कौटुंबिक व लौकिक संकटात सापडलेला तुकाराम आपल्या संस्कारामुळे व पूर्वपरंपरेमुळे अधिक विवृलाकडे आकर्षित होतो.

जीवनाच्या वणव्यात भाजून निघतांना पुन्हा संसार न मांडता जीवनाचे सत्य स्वरूप शोधण्याचा प्रयत्न करतात, आर्तपणे परमेश्वराचा धावा करतात. परमेश्वर प्राप्त होत नाही म्हणून पाण्याविना मासोळी सारखा तडपतो, हताश होतो, त्रागा करतो. साक्षात परमेश्वराला शिब्या घालतो. शेवटी देवाचे दर्शन झाल्यामुळे पश्चाताप करून माफी मागतो. हे अत्यंत भावडे पण प्रामाणिक तरीही स्वाभाविक असे व्यक्तिमत्त्व आजही सर्वानुमते विलोभनीय ठरते.

तुकोबाचे व्यक्तिमत्त्व-चरित्र त्यांचे कवित्व, ग्रंथरचना यांचे आकर्षण सर्वांना आहे. परंतु तुकोबा एवढ्याच कारणाने संतश्रेष्ठ ठरत नाही. त्यांची महानता दडलेली आहे ती त्यांच्या शिकवणीत. त्यांच्या मौलिक उपदेशात तुकोबारायांचा हा उपदेश स्वानुभवाधिष्ठीत आणि अभूतपूर्व होता. पिढ्यानपिढ्या उपकारक ठरू शकेल इतका संजीवकही होता. त्यांच्या उपदेशामागची भूमिका प्रचारकाची, केवळ धर्मसुधारकाची, प्रेषितांची नव्हती. तर जी लोकशिक्षकाची होती. समाजशिक्षकाची होती. या भूमिकेतून त्यांनी केलेली अभंगरचना अज्ञानी आणि बहुजनांच्या मुक्तीचा जाहिरनामा आहे.

जोवरि तोवरि शूरत्वाच्या गोष्टी ।

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL
April-2019 Special Issue - 183 (B)

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

32	आशय व रूपबंध काही निवडक ग्रामीण कादंबऱ्या आणि लेखकांचा नवीन विचार	डॉ. नानासाहेब पवार	160
33	आदिवासी कवितेतून चित्रित झालेले स्त्रीजीवन	डॉ. नरसिंग कदम	169
34	स्त्री पुरुष सामानता आणि मंदिर प्रवेश	डॉ. रंजना कदम	173
35	भारतीय लोकशाहीची वाटचाल	प्रा. एल.व्ही. साके	178
36	श्रीराम दुर्ग यांच्या 'क्षितिजापलीकडील सूर्य' काव्य संग्रहाचे अवलोकन	डॉ. संजय पाटोळे	182
37	महाराष्ट्रातील नागरी स्थानिक संस्थांचा इतिहास व विकास	डॉ. सुरेंद्र मोरे आणि विजय सूर्यवंशी	194
38	प्राचीन पंचायतराज व्यवस्थेचे आधुनिक स्वरूप - एक अध्ययन	डॉ. सुनिल चकवे	198
39	रवींद्र दामोदर लाखे यांच्या कवितेतील 'मी' चा शोध	प्रा. अरुण ठोके	201
40	मराठी साहित्यावरील संविधानवादी तत्वांचा प्रभाव	प्रा. निलेश लोंढे	209
41	प्राचीन आणि मध्ययुगीन भारतातील ख्रिस्ती धर्म	विश्वास वळवी	214
42	भारतीय दारिद्र्याची समस्या - एक चिकित्सक अभ्यास	डॉ. मनोजकुमार भोवते	218
44	'छावणी' कादंबरीतील ग्रामीण जीवनाशी एकजीव झालेल्या म्हणी व वाक्प्रचार यांचा चिकित्सक अभ्यास	डॉ. संगीता शेळके	222
45	अमरावती विभागातील आदिवासी आश्रमशाळांमधील शिक्षकांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर होणारा परिणाम - एक अभ्यास	विठ्ठल होनाळे आणि डॉ. मोहन खताळ	225
46	महेंकरांची भाषाशैली	डॉ. प्रवीण कारंजकर	229
47	मध्याकाळातील मोगालांचे लष्कर - एक अभ्यास	प्रा. योगेश करवाडे	233
49	महाराष्ट्रातील तीर्थक्षेत्रे-पर्यटनाची साडेतीन शक्तीपीठे	डॉ. जगन्नाथ ठाकणे	238
50	डॉक्टरांच्या ललित लेखनातील सामाजिकता	डॉ. संगीता चव्हाण	242
51	संत एकनाथ महाराजांचे अभंग व दुष्काळ	डॉ. अनिल भगत	246
52	विज्ञान शिक्षकांचा माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञान विषयीचा दृष्टीकोन : एक अभ्यास	डॉ. विजया पाटील	251
53	१९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धातील महाराष्ट्रातील शेती सुधारणा विषयक विचार व कार्य	डॉ. शिवाजी वाघमोडे	254
54	व्यवस्थेला शत्रुक्रियेच्या टेवलावर तपासणारी डॉ. मच्छिंद्र चोरमारे यांची कविता	डॉ. सुरेश खोब्रागडे	259
55	जम्मू-काश्मीर - एक जटिल समस्या	प्रा. दीपकराव देवरे	268
56	नागपूरकर भोसल्यांचा इतिहास आणि इतिहास संशोधन भालचंद्र रामचंद्र अंधारे यांचे तीन ग्रंथ : भाष्य	दिगांबर कापसे	271
57	भिकाऱ्यांची समस्या व उपाय	प्रा. बाळकृष्ण रामटेके	274
58	कार्ला लेणीतील शिलालेख - समाज जीवनाचे चित्रण	डॉ. माधवी खरात	278
59	जाणिवेचे मानस घटनाशास्त्र : एक विवेचन	डॉ. राजेसाहेब मारडकर आणि श्रीमती रीना बावनकुळे	284
60	आधुनिक काळातील ग्रथालयातील बदलाचे व्यवस्थापन	प्रा. रोहिदास लोहकरे	290

मर्ढेकरांची भाषाशैली

डॉ. प्रवीण कारंजकर
लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय वडनेर,
हिंगणघाट जि. वर्धा
Email- pkarnjkar@rediffmail.com
Mo. No. 9765623234

मर्ढेकरांची कविता वाचतांना आपल्या मनावर पहिल्या प्रथम ठसणारी कोणती गोष्ट असेल तर ती म्हणजे त्यांची भाषा होय.

त्यांची भाषा त्यांच्या तीन कविता संग्रहातुन विखुरली आहे. तिथेही काही वेगवेगळे प्रकार आढळतात. पहिल्या 'शिशिरागम' या काव्य संग्रहावर रविकिरण मंडळाची गडद छाया आहे तर 'काही कविता' तील भाषा जरा निराळ्या वळणाची आहे. मर्ढेकर पुर्व काव्य-भाषेचा विचार केला तर भाषा व्यवहाराहून वेगळी होती. व्यवहारात येणारे दणकट आणि राठ शब्द काव्यांच्या बाहेर ठेवले होते. काव्य चिकित्सेसाठी रसाच्या पूरण्या नव्या कुंडात हुंबायचे, काव्य शैलीसाठी गीत गोवींदाची सुगंधी व शितल सावली शोधायची हे भाषेचे स्वरूप मर्ढेकर पुर्व काळातील कवीतेचे होते, पण मर्ढेकर युगाला सुरुवात झाली आणि लवकरच काव्याच्या या परंपरागत भाषा व शैली पध्दतीला धक्के बसायला सुरुवात झाली. याच कारणामुळे मर्ढेकरांची भाषा शैली काव्य प्रांतात चर्चेत आली व अनेक आरोप -प्रत्यारोपांना पचवून कायम राहिली.

मर्ढेकरांच्या काव्यातील भाषाशैलीचा विचार करतांना त्यातून अनेक गोष्टी लक्षात येतात. त्यात भाषेतील निस्कोलपणा, मांडणीची निराळी पध्दत, इंग्रजी शब्दांचा वापर, अश्लील शब्दांचा वापर, भाषेतील कर्बोधता अशा एक ना अनेक अंगाने त्यांची भाषा निराळी वाटते.

मर्ढेकरांची भाषा अशी का? यावर असे म्हणता येईल कि, ज्या प्रमाणे चांगल्या कवींचा भाषेवर अतिरिक्त विश्वास नसतो तसाच मर्ढेकरांचाही भाषेवर अतिरिक्त विश्वास नव्हता. भाषेचे अधुरेपण त्यांनी अनेक ठिकाणी वोलून दाखविले आहे. भाषेत काही बदल करणे आवश्यक आहे असे त्यांना वाटत होते म्हणून त्यांनी

"इरेस पडलो जर वच्चमजी
तर भाषेची ऐसी तैशी
उलटी सुलटी करीन मीही
भव्य भयानक विराट कपवशी" १

अशी घोषणा केली.

अशी घोषणा करणारे मर्ढेकर जरी आपल्याला दिसत असले तरी त्यांचा भाषा सामर्थ्यावर विश्वास होता म्हणूनच

"संत शब्दाचे नायक। संत धर्माचे धुरंदर
एक शब्दाचा किंकर । डक्कर मी" ॥ २

असे म्हणून आपला सौम्यपणाही व्यक्त करतात. कवी जवळ फक्त टिनपट वा चोमडी उत्तरे व्यंजने आहेत. या व्यंजनांना 'त्या' च्या- परमशक्तीच्या- सामर्थ्याचा स्वरू लागल्या खेरीज त्यांच्यात चैतन्य निर्माण होणार नाही, हे त्यांना उमगले होते म्हणूनच-

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

Vol. 6, Issue 2

April-May-June 2019

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

30	कृष्णा अग्नीहोत्री के साहित्य में चित्रित नारी समस्या	सरला गोसावी	145
31	अंहिसक आंदोलन में स्त्री उपस्थिती	डॉ. विपिन शर्मा	148
32	पर्यावरण साक्षरता मिशन	डॉ. सुनिल चव्हाण	152
33	संत नामदेव : भक्ती आणि कवित्व	डॉ. शशिकांत साळवे	158
34	विकास प्रक्रियेतील महिला आणि स्वातंत्र्य	डॉ. प्रल्हाद दुधाने	162
35	माध्यमे, समाजमाध्यमे आणि सामाजिक वास्तव	प्रा. बालाजी दमकोंडवार	168
36	समकालीन आदिवासी साहित्य : स्वरूप आणि प्रेरणा	डॉ. काशिनाथ बऱ्हाटे	174
37	'तहान' आणि 'वारोमास' समकालीन ग्रामीण जीवनातील दाहक वास्तव	प्रा. मीनाक्षी भोयर	186
38	अनुसूचित जातीतील विद्यार्थ्यांची अभिरुची, समायोजन आणि शैक्षणिक संपादनूक यांचा अभ्यास	डॉ. सुनिता पाटील व आम्रपाली भद्रे	193
39	संत तुकाराम: जीवन आणि कार्य	डॉ. शशिकांत साळवे	199
40	इयत्ता ११वी च्या कला व विज्ञान शाखेच्या विद्यार्थ्यांच्या चिंता पातळीचा अभ्यास	डॉ. संगीता भालेराव	202
41	आदिवासी समूहात जादूटोणा-भूतावाधा यांवर भगताकडून केल्या जाणाऱ्या उपाय योजना : एक चिकित्सक अभ्यास	श्री. सुकेंद्र वळवी	206
42	माधव कोडविलकरांच्या कादंबऱ्या	शरद मानकर आणि डॉ. रेखा वडीखाये	211
43	आचार्य विनोबा भावे : शिक्षण	डॉ. प्रविण कारंजकर	217
44	दिवाळी अंकांचे स्वरूप व परंपरा	सौ. योगिता राजकर	222
45	'फेसाटी' : लेखन विशेषांचा शोध	प्रा. बाळासाहेब कटारे	226
46	महानुभावीय चरित्रग्रंथ	डॉ. भास्कर शेळके	230
47	महाराष्ट्र विधिमंडळाच्या नागपूर अधिवेशनाचा उगम, उद्देश व स्वरूप	प्रा. वर्षा चंदनशिवे	234
48	शैक्षणिक ग्रंथालयात माहिती तंत्रज्ञानाचे महत्त्व व वापर	डॉ. प्रशांत पगाडे	240
49	ओवीगीतांचे संशोधन	डॉ. भास्कर शेळके	244
50	पूर्व विदर्भातील टसर रेशीम उद्योगाची निर्माण प्रक्रिया आणि उत्पादन	हरिश्चंद्र कैताडे	247
51	संत तुकोबांच्या अभंगातील अध्यात्मनिष्ठा	डॉ. राजश्री पवार	254
52	सुरेश भटांच्या काव्यातील निसर्ग चित्रण	डॉ. राजेश देशपांडे	257
53	'हसऱ्या कथा गंगाधर गाडगीळांच्या'-संपादक : डॉ विजया देव	प्रा. प्राची जोशी	261
54	वहिणावाई चौधरी : एक जीवनविषयक तत्त्ववेत्त्या	डॉ. पल्लवी ताजने	266
55	नाशिक जिल्हातील कोकण जमातीच्या बोलीची वैशिष्ट्ये	डॉ. के. एन. सोनवणे व प्रा. मधुचंद्र भुसारे	271
56	महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचा लाभार्थ्यांच्या आर्थिक व सामाजिक परिस्थितीवर झालेला परिणाम	डॉ. संबोधी देशपांडे	274
57	माध्यमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांची विज्ञान विषयातील अभिरुचीचा अभ्यास	डॉ. विजेंद्र पुराणिक	279
58	आदिवासींचे विधीनाट्य : दशक्रिया	डॉ. अंजली मस्करेन्ट्स	283
59	महाराष्ट्रातील बौद्धाम्माचे विज्ञानवादी व मानवतावादी केंद्र	प्रा. भिमराव पांडवे	289
60	भारतीय समाजातील समतेचे वास्तव	प्रा. रीता धांडेकर	295
61	डॉ. बावस्कारांचा महत्त्वपूर्ण वैद्यकीय शोध	डॉ. संगीता चव्हाण	300
62	कृषिक्षेत्रातील ऋषितुल्य संशोधक दादाजी खोत्रागडे : कार्य आणि कर्तृत्व	प्रा. डॉ. धनराज खानोरकर	303
63	नागपूर राज्याशी झालेला १८२९ चा तह आणि रेसिडेंट वॉर्डलर व तिसरे रघुजी भोसले संबंध	डॉ. मोहन कापगते	308

आचार्य विनोबा भावे : शिक्षण

डॉ. प्रविण कारंजकर
श्री. साईबाबा लोकप्रबोधन कला
महा. वडनेर, जि. वर्धा
E-mail id: pkarnjkar@rediffmail.com
Mo. No. 9765623234

आचार्य विनोबा भावे भुदान चळवळी मुळे संपूर्ण भारत व्यापी झालेले व्यक्तिमत्व होते. स्वातंत्र्य चळवळीतील त्यांचे कार्य व महात्मा गांधींशी त्यांची असलेली जवळीक या सर्वामुळे विनोबांचे विचार लक्षात घ्यावे लागतात. त्यांचा जन्म ११ सप्टेंबर १८९५ चा तर १५ नोव्हेंबर १९८२ हा त्यांचा मृत्यु काळ या काळात त्यांनी विपूल लेखन केले त्यात अष्टादश (सार्थ), ईशावास्यवृत्ती, उपनिषदांचा अभ्यास, गीताई, चिंतनिका, गीताप्रवचणे, गुरुबोध सार (सार्थ), जीवनदृष्टी, भागवत धर्म—सार, मधुकर मनुशासनम्, लोकनीती, विचारपोथी, साम्यसुत्रवृत्ति, साम्यसुत्रे, स्थितप्रज्ञ दर्शन इ. रचना त्यांनी केल्या. त्यात गीताई चे लेखन त्यांना महाराष्ट्रातील सर्वसामान्य माणसांपर्यंत घेऊन गेले.

सामाजिक राष्ट्रीय व धार्मिक विषयांवर त्यांचे लेखन होते. त्यांचे शिक्षण विषयक विचार त्यांच्या लेखनात अनुषंगानेच आलेले आहेत. आचार्य विनोबा भावे यांचे शिक्षण विषयक विचार आजच्या संदर्भातही महत्वपूर्ण आहेत. स्वामी विवेकानंद यांनी तत्कालीन भारतीय शिक्षणा बाबत म्हटले होते की, “कुणी काही परीक्षा, दिल्या किंवा व्याख्यानाची आतिषबाजी केली की झाला तो तुमच्या दृष्टीने शिक्षित, जे शिक्षण लाभल्याने जनता जीवन संग्रामाला लायक होवु शकत नाही, जे शिक्षण चारित्र्यबल, परसेवातात्परता व सिंहासारखे साहस निर्माण करू शकत नाही, त्याला काय शिक्षण म्हणायचे? ज्या शिक्षणाने माणूस जीवनात आपल्या पायावर उभा राहु शकतो तेच खरे शिक्षण. जे शिक्षण तुम्ही आज, शाळा कॉलेज मधुन घेता त्या शिक्षणामुळे तुमची एका अजीर्ण झालेल्या रोग्यांची जातच जणू तयार होत आहे. किल्ली दिलेल्या यंत्रासारखे तुम्ही राबता. जन्माला आले आणि मरून गेले या विधानाचे तुम्ही जण मुर्तिमंत उदाहरणच आहात.” (१) विवेकानंदांनी तत्काली शिक्षण व्यवस्थेचे केलेले हे वर्णन नंतरच्या कालावधीतही बदलेले नाही. विनावांच्या काळातही बाबू तयार करणारी इंग्रजांची शिक्षण पद्धती होती. पुढे भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यावर या शिक्षण व्यवस्थेत फारसा बदल झाला नाही. उलट मागच्यावरून पुढे याप्रमाणेच त्याच व्यवस्थेत थोडाफार बदल करून भारतीयांना लागू करण्यात आला त्याचा परिणाम मने परके व तेवढे स्वकीयांचे सर्वच गौण असे समजणारी नवीन पिढी तयार झाली.

स्वातंत्र्यानंतर शिक्षण पद्धती विनोबांनी रूचली नव्हती कारण या शिक्षणातून शक्तीसंपन्न मानव तयार होत नव्हता तर शरीर व मनाची शक्ती गमविलेला मानव तयार होत होता. तत्कालीन शिक्षण पद्धती बाबत विनोबा म्हणतात, “या पद्धतीत प्रवेश केल्या पासून दहा पंधरा वर्ष शिक्षण घेता घेता त्याचा सर्व अध्ययन रस शुष्क होतो. त्याची

U. G. C. 41/07 - 21/03/2019

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

May-2019

Special Issue No. 188 (B)

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATION

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

31	डॉ. वावासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा समग्र मराठी साहित्यावरील प्रभाव डॉ. एस. डी. लांडे	158
32	ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीवर आधारित 'स्वयंम' या आधुनिक शैक्षणिक उपक्रमाची निर्मिती आणि कार्यपद्धती : एक अभ्यास प्रा. ताराचंद पाटील व प्रा. हितेश ब्रिजवासी	161
33	'फेराटी' : एक भयानक जीवन वास्तव वसंत गावडे व डॉ. पांडुरंग भोसले	166
34	पाणिनीय व्याकरणातील अन्वर्थसंज्ञाचे विक्षेपणात्मक अध्ययन स्वाती धर्मे व हरेकृष्ण अगस्ति	171
35	'फॅन्ट्री' एक समाज वास्तवदर्शी चित्रण अरुणा गायकवाड	179
36	भटक्या-विमुक्तांची परिवर्तनाची चळवळ आणि नेतृत्व डॉ.तातोबा बदामे	183
37	दैवतगीते - मानवी समूहजीवनाचा आविष्कार कैलास सदामत	187
38	सुरेश भटांच्या काव्यातून प्रगटणारे आत्मचिंतन डॉ.राजेश देशपांडे	191
39	जागतिक तापमानवाढ करणे व प्रभाव प्रा. एस.एस. पवार	198
40	भारतातील दारिद्र्याविषयक अभ्यास डॉ. के.पी.वाघमारे	201
41	नव्वोदत्तरी आदिवासी कविता डॉ. एस. डी. लांडे	206
42	तुकाडोजींची गुरुदेव शक्ती डॉ. प्रविण कारंजकर	210
43	आनंदी गोपाळ - एक निरीक्षण उज्वला रोहमारे	213

या अंकाचे सर्व अधिकार प्रकाशकांनी राखून ठेवले आहेत. प्रकाशक, संपादक यांच्या लेखी पूर्वपरवानगी शिवाय यातील लेखांचे पुनर्प्रकाशन करता येणार नाही. या विशेषांकातील लेखांतून/संशोधन निबंधांतून व्यक्त झालेली मते ही त्या संबंधित लेखाच्या लेखकांची वैयक्तिक मते आहेत, त्याच्याशी संपादक, प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही. लेखांच्या मूळ स्वामित्व हक्काविषयीची (कॉपी राईट्स संदर्भातील) सर्वस्वी जबाबदारी संबंधित लेखकांची आहे.

तुकडोजीची गुरुदेव शक्ती

प्रा. डॉ. प्रवीण कारंजकर
श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला. महा.
वडनेर जि. वर्धा
E-mail :- pkarnjkar@rediffmail.com
Mo. No. 9765623234

अद्वैत हे भारतीय अध्यात्माचे शिखर आहे. अद्वैत हे धर्मजिवनाचे पूर्णत्व आहे. अद्वैत म्हणजे मनुष्य जीवनाची पुर्णता आहे. थोडक्यात एकूण धर्मशास्त्र, आध्यात्मिक जीवनाची सांगता अद्वैतानेच होते.

अद्वैत या शब्दात अ + द्वैत. असे दोन शब्द सामावलेले आहेत. अ याचा अर्थ अभाव असा होतो तर द्वैत या शब्दाचा अर्थ दोन असा होतो. दोन नाही तर एक म्हणजे अद्वैत होय. द्वैत म्हणजे दोन तर अद्वैत म्हणजे एक होय. सृष्टी व समष्टी, आत्मा व परमात्मा सर्व एकच आहे. असे मानले गेले आहे. हाच अद्वैताचा विचार आत्मा या शब्दाने समोर येतो. अद्वैताचे मुर्त स्वरूप म्हणजे आत्मतत्व होय. हे आत्मतत्व अजर, अमर, अविनाशी, चिरंतन व सर्वव्यापी आहे.

अद्वैताचा विचार हा आत्मतत्वाशी संबंधी आहे. आत्मा हा सर्वोच्च असून पुढे सृष्टीची निर्मिती करतांना हे आत्मतत्व विविधरूपे धारण करते. जीव प्रत्येक ठिकाणी द्वैत बघायला लागतो. हे द्वैत जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात ते बघतो भौतिक व मानसिक जगतात प्रत्येक क्षेत्रात तो द्वैताच्याच आधार वर्तन करतो.

मात्र अद्वैतात हे द्वैत मान्य केले गेले नाही. या संबंधीचा विचार, सर्वच उपनिषदात आलेला आहे. छदोग्य उपनिषदात या आत्म्याचे वर्णन करतांना म्हटले आहे. असा हा आत्मा अणुरेणुहून छोट्या आहे. तसाच पृथ्वी व अंतरिक्षाहून मोठा असा आहे. असे वर्णन येते.

अद्वैताचे विशेष

- १) अद्वैत सृष्टीतील सर्व तत्वात भेद अमान्य करते.
- २) अद्वैतात मनुष्य व मनुष्यत्तर प्राणी यात एकरूपता सांगितली आहे.
- ३) अद्वैतात आत्मतत्व प्रमुख असून सर्व प्राण्यात त्याचे अस्तित्व मान्य केले आहे.
- ४) अद्वैत मनुष्य व प्राण्या प्रमाणेच सजीव व निर्जिव यातही एकरूपता सांगते.
- ५) अद्वैतहा भारतीय धर्माचा प्राण आहे.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजाचा धर्मविचार हा अद्वैताची जाण असणारा होता. म्हणूनच सामान्यासाठी द्वैताच बोध करणारे राष्ट्रसंत ग्रामगीतेत पहिल्याच अध्यायात अद्वैताचा उपदेश करतात.

देव जैसा आकळला। तैसा देह—अहंकार मावळला।

लवणकण सागरी मिळाला। सागर झाला एकत्वे॥१४॥

यापरी पुढची आहे पायरी। जैसा वृत्ति धरोनि चढाल वरी।

तैसा जीव ब्रह्म होवोनि अंतरी। अनुभव होई आपनचि॥१५॥

म्हणे मीची सर्व आता झालो। विश्वी विश्वाकार होवोनि गेलो।

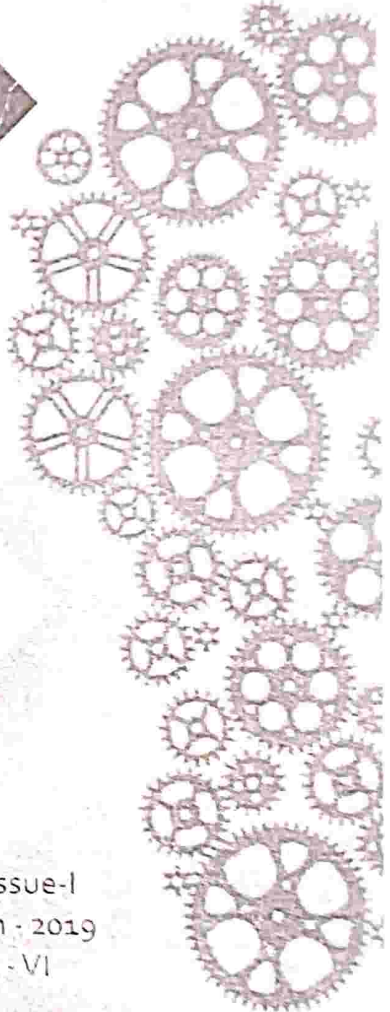
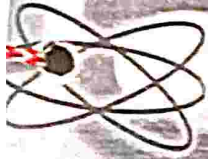
सर्वचि कार्य करू लागलो। आपणाचि साठी॥१६॥

माझ्याविरहीत कोणी नुरला। अणुरेणूमाजी मीचि संचली।

ऐसा अनुभव येता झाला। पुर्ण योगी॥१७॥ (१)

**Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)**

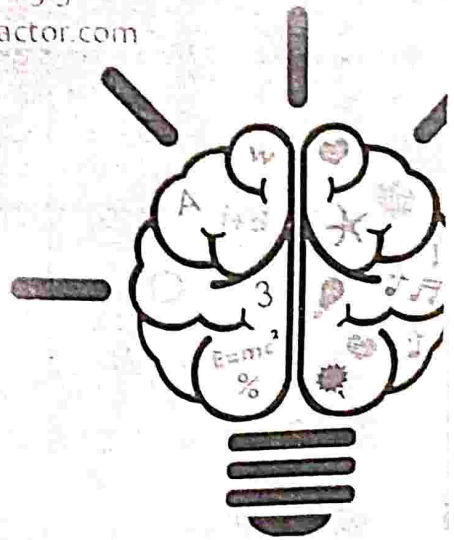
**ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL**

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
English Part - VI

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

❧ CONTENTS OF ENGLISH PART - VI ❧

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Information Search and Retrieval System in Libraries Dr. R. R. Dhuldhule	1-6
2	Innovative Strategy: English Language Acquisition through Problem-Based Learning & Teaching to Teacher & Students Nitesh Nilkanthrao Telhande	7-13
3	SWAYAM: A MOOC Initiative in India Dr. Nilesh V. Gore	14-17
4	Humanism and Sacrifice: A Fallen Ideology in Malamud's 'The Bill' Prof. Dr. Asrar R. Khan	18-22
5	Emerging Trends in Teaching English Language and Literature Dr. Anjali P. Pande	23-26
6	Efficient Synthesis of Heterocyclic Schiff Bases Mr. Birbarao G. Maske	27-32
7	Role of ICT in Academic Libraries Vijay S. Pachgade Dr. Sanjay N. Wagh	33-36
8	Role of Knowledge Resource Centers (Libraries) in Higher Education in India Dr. Sarla Nimbhorkar	37-40
9	Tax Reformation (Social Science) Prof. Aparna Nitin Soni	41-43
10	Sports and Creativity Dr. Sandeep M. Chawak	44-47
11	Teacher: A Real Mentor Sadanand N. Bole	48-50
12	Role of Technology in Changing Social Life Anju A. Zade Dr. Prof. Chandrashekhar Thakre	51-56

2. Innovative Strategy: English Language Acquisition through Problem-Based Learning & Teaching to Teacher & Students

Nitesh Nilkanthrao Telhande

Assistant Professor, Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College Wadner,
Tah-Hinganghat, Distt- Wardha (M.S.).

Abstract

Innovative changes and strategies are essential in languages. English language is taught and learnt effectively to the challenge before all the teachers and students in India. Today, it has become important for the academicians to rethink their teaching and learning strategies with the changing times. This paper studies the problems and new techniques in teaching methods, vocabulary and communication skills.

The present research paper focuses on how Teacher and Student face the problems while studying English Language, farther analysis to develop a new awareness of their learning in the course. The problem based English Language Learning for student is a successful approach that is highly beneficial in addressing the rapid changes, globe economic markets and evolving work place requirements. It is an excellent strategy because, it includes a curriculum and process that guides exploration in numerous directions with positive outcomes. This paper discusses engaging English Language learning activities to a variety of ages, abilities, and learning and teaching styles. It also makes an in-depth success in innovative problem-based learning and teaching projects and interactive English language addressing the unique needs of Students and Teachers. This paper helps to motivate students to high ideals, achieve success and knowledge.

Introduction

Problem-based Learning for English Language Teacher and Students are addressing the innovative changes and evolving workplace required for the new techniques. Innovative changes and strategies are essential in languages. To teach and learn English Language effectively and attractively in particular in the challenge before all the Teachers and Students. Today, it has become important for the academicians to rethink their teaching and learning strategies with the changing times. This paper studies the problems and new techniques in teaching methods, vocabulary and communication skills.

U. C. Patil
X. S. S.

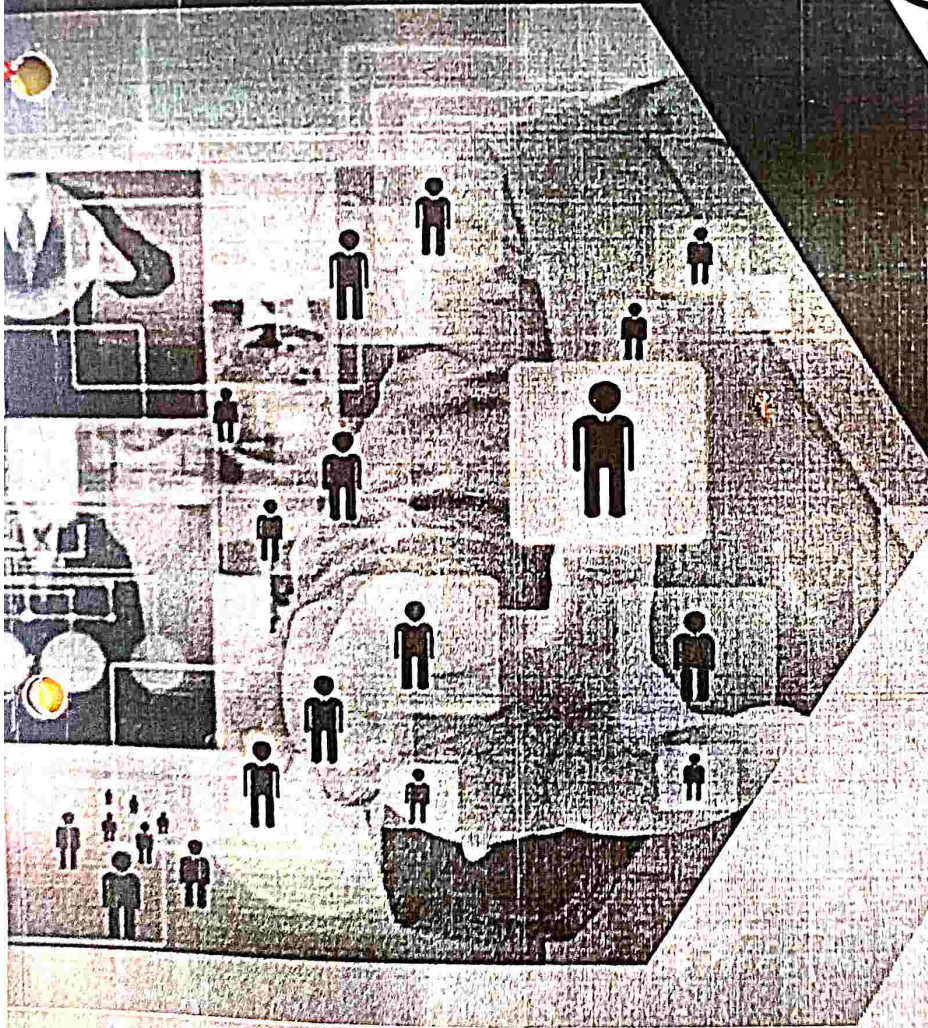

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - I

Ajanta Prakashan

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	मोबाईल व आजची तररुणपिढी प्रा. डॉ. मारोती बालासाहेब भोसले	१-४
२	जी.ए. च्या स्त्रीप्रधान कथेची वाङ्मयीन वैशिष्ट्ये नरेंद्र ईश्वर घरत	५-९
३	मराठी साहित्यातील विशेष, विलक्षण व विक्षिप्त प्रा. डॉ. रजनी लुंगसे	१०-१५
४	सावित्रीबाई फुले आणि आजची स्त्री प्रा. डॉ. खंदारे एस. पी.	१६-१९
५	पाणिनीय संस्कृत व्याकरणाचा परिचय पेठकर गणेशकुमार सोपानराव	२०-२२
६	भारतीय स्वातंत्र आणि महात्मा गांधी असहकाराची चळवळ डॉ. बी. व्ही. डोंगरे (पाटील)	२३-२५
७	भारतासमोरील आव्हाने : निरक्षरता सह. प्राध्या. बळीराम किसन राऊत	२६-२८
८	भारतीय लोकशाही आणि सुशासन प्रा. डॉ. तिडके केशव दत्तराव	२९-३१
९	स्थानिक स्वराज्य संस्था (वर्धा जिल्हा विशेष संदर्भ) प्रा. विनोद मुडे	३२-३५
१०	भारतीय संविधान व स्त्री विद्या हिरामण देठे	३६-३९
११	भारतीय संविधान आणि स्त्री स्वातंत्र्याची वास्तविकता प्रा. सुजाता केने	४०-४४
१२	स्त्री-मुक्ती चळवळ प्रा. कु. सरिता रघुनाथराव बुटले	४५-५०
१३	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांची साहित्य भाषाशैली प्रा. प्रल्हाद दत्तराव भोपे	५१-५७

९. स्थानिक स्वराज्य संस्था (वर्धा जिल्हा विशेष संदर्भ)

प्रा. विनोद मुडे

सहाय्यक प्राध्यापक, श्री साईबाबा लोक प्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा.

सारांश

जगातील सर्वात मोठी लोकशाही म्हणून भारताचा विचार करण्यात येते. भारतात कल्याणकारी राज्याची भूमिका मजबुत करण्यासाठी सत्तेच्या विकेंद्रीकरणाची आवश्यकता आहे. कारण वरच्या स्तरावरून खालच्या स्तरापर्यंत सत्तेचे विकेंद्रीकरण होणे गरजेचे आहे. हा विचार पूर्णत्वास नेण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांची भूमिका महत्त्वाची आहे. भारत स्वतंत्र झाला आणि भारताने विकासाची दिशा निश्चित केली. केन्द्र, राज्य, स्थानिक पातळी या स्तरावर विकास होत गेला पण याला संवैधानिक चौकट प्राप्त नव्हती. अनेक आयोगानी पंचायत राज व्यवस्थेच्या संदर्भात शिफारशी केल्या. महाराष्ट्रात वसंतराव नाईक समितीच्या शिफारशीवरून सन 1961 ला अधिनियम पारित करून प्रत्यक्षात 1 मे 1962 ला कार्यान्वित करण्यात आली. त्यानुसार पंचायत राज व्यवस्था त्रिस्तरीय असेल असे जाहीर केले. सन 1992 ला 73 वे आणि 74 वे संशोधन करून पंचायत राज व्यवस्थेला संविधानिक मजबुतीकरण करण्यात आले. यात ग्रामिण व शहरी स्तरावर त्रिस्तरीय रचना ठरविण्यात आली. ग्रामिण भागात ग्रामपंचायत, पंचायत समिती आणि जिल्हा परिषद रचना करण्यात आली तर शहरी भागात महानगरपालिका, नगर परिषद आणि नगर पंचायत अशी रचना करण्यात आली.

प्रस्तुत शोध निबंधात वर्धा जिल्ह्यातील पंचायत समिती व नगर पालिकांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

वर्धा जिल्ह्यातील पंचायत समित्या आणि नगरपालिका

पंचायत समिती देवळी

ही समिती विकास खंडाच्या द्वितीयोत्तर अवस्थेत आहे. पंचायत समितीमध्ये 146 खेडी असून 60 ग्रामपंचायती आहेत. या विकास खंडाचे क्षेत्रफळ 634.96 चौ.कि. मी असून सन 1981 च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या 81,643 होती.

पंचायत समिती सेलू

या विकास खंडाची स्थापना राष्ट्रीय सेवा विस्तार गट म्हणून सन 1953 मध्ये झाली. पंचायत समितीमध्ये 176 गावे असून 60 ग्रामपंचायती आहेत. समितीचे भौगोलिक क्षेत्र 634.96 चौ. कि.मी. असून 1981 च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या 88,532 होती.

पंचायत समिती हिंगणघाट

इ.स. 1957 मध्ये सुरु झालेल्या या विकास खंडाचे सन 1932 मध्ये हिंगणघाट पंचायत समितीचे रूपांतर झाले. दिनांक 1 मे 1986 रोजी या पंचायत समितीमधून तरोडा, सावली व साकरा ही गावे वर्धा या पंचायत

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - II

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

AJANTA

INNOVATION

AJANTA
PRAKASHAN

Improvement

Creative

Opportunity

Challenge

Success

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	भारतीय लोकशाही व्यवस्थेचा घटनात्मक विकास : एक ऐतिहासिक समालोचन प्रा. डॉ. विशाल अ. दौलतकार	१-६
२	आधुनिक व्यापार पध्दती भारतीय व्यापार करीता एक आक्यान डॉ. प्रा. अजय दुबे	७-१०
३	ई-वाणिज्य आणि ऑनलाईन व्यापार प्रा. सुनिल एन. ढेरे	११-१५
४	महाराष्ट्र राज्यातील इंजिनियरींग महाविद्यालयांच्या ग्रंथालय वेबपेजेस द्वारा ग्रंथालयामध्ये उपलब्ध इलेक्ट्रॉनिक पाठ्य सामुग्रीचा अभ्यास श्री विकास एस. नगराळे	१६-२३
५	भारतातील कर सुधारणांचा आढावा संदर्भ जी.एस.टी. प्रा. गजानन रहाटे	२४-२८
६	ग्रामीण साहित्य संस्कृती व जागतिकीकरण प्रा. डॉ. मीना जुनघरे	२९-३०
७	स्त्रियांच्या विकासात स्त्री शिक्षण तंत्राचे मूल्यात्मक योगदान प्रा. डॉ. अर्चना पी. गुल्हाने	३१-३४
८	भारतातील शेतीसमोरील आव्हाने व उपाय डॉ. विठ्ठल घिनमिने	३५-४१
९	इतिहास आणि पर्यटन एकाच नाण्याच्या दोन बाजू डॉ. किशोर भुमना अग्गुवार	४२-४४
१०	ऑनलाईन मार्केटिंग : नव उद्योजकांना संधी प्रा. अमोल स. राऊत	४५-४८
११	यवतमाळ जिल्ह्यातील जलयुक्त शिवार योजनेचे भौगोलिक विश्लेषण प्रा. यशवंत प्रयाग राठोड	४९-५२
१२	मानवी जीवनात पोषणाचे महत्व प्रा. कु. सरोज या. लखदिवे	५३-५५
१३	ऑनलाईन व्यवहार आणि त्याची उपयुक्तता प्रा. माधुरी पंडीतराव राखुंडे	५६-५९

८. भारतातील शेतीसमोरील आव्हाने व उपाय

डॉ. विठ्ठल घिनमिने

सहाय्यक प्राध्यापक, श्री साईबाबा लोकप्रबोधन कला महाविद्यालय, वडनेर, ता. हिंगणघाट, जि. वर्धा.

प्रस्तावना

प्राचीन काळापासून भारतीय लोकांचा प्रमुख व्यवसाय शेती राहिलेला आहे. भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी 60 टक्के लोक खेडयामध्ये राहतात. आणि त्यांचा मुख्य व्यवसाय शेती आहे. आज भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषीचे महत्त्व अनन्य साधारण आहे. देशातील लोकांच्या उपजिवीकेचे प्रमुख साधन शेती असून राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा वाटा सन 2017 - 18 या वर्षामध्ये 15 टक्के आहेत. उद्योगाकरिता कच्चा मालाचा पुरवठा शेतीक्षेत्रातून होत असतो. सरकारी उत्पन्नाचे प्रमुख साधन शेती असून रोजगारीच्या दृष्टीने सर्वात मोठे व महत्त्वपूर्ण क्षेत्र आहेत. एकूण निर्यातीमध्ये शेतीक्षेत्राचा महत्त्वपूर्ण वाटा असून जगातील अनेक देशामध्ये

कृषीउत्पादन निर्यात केले जाते. या निर्यात वस्तुमुळे देशाला परकीय चलन प्राप्त होते. याशिवाय पशुकरिता चारा, अन्नधान्य, भाजीपाला, दुध व दुधाचे पदार्थ, वस्त्र उद्योग अशा सर्व उपयोगी व उपभोग्य वस्तुची निर्माती करणारे एकमेव क्षेत्र कृषीक्षेत्र आहेत. राष्ट्रपिता महात्मा गांधींनी "शेती भारताचा आत्मा आहे." असे म्हटले होते. तर कोणताही देश शेतीक्षेत्राचा विकास केल्याशिवाय स्वयंपूर्ण होऊ शकत असे मत प्रो. शुल्झ या अर्थशास्त्रज्ञांनी व्यक्त केले होते.

परंतु, आज भारतीय शेतीसमोर अनेक समस्या निर्माण झालेल्या आहे, पुर्वी शेतीला जीवन जगण्याचा मार्ग या दृष्टीकोनातून महत्त्व होते. उत्तम शेती, मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ नौकरी अशी समाजात शेतीविषयी महती होती. आज वर्तमानकाळात हे स्वरूप बदलले असून आता 'उत्तम नौकरी, मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ शेती' अशी अवस्था निर्माण झालेली आहे. आज समाजाचा शेतीविषयक दृष्टीकोनात बदल करणे आवश्यक असून त्यासाठी शेतीसमोरील आव्हाने दूर करणे आवश्यक आहे. तरच भारतातील शेतकऱ्यांना सन्मानाने जिवन जगता येतील.

भारतीय शेतीपुढील आव्हाने

1) आर्थिक धारण क्षेत्र कमी असणे

भारतातील एकूण शेतकऱ्यांपैकी 93 टक्के शेतकरी 4 हेक्टर जमीन धारणेच्या कमी आहेत. त्यापैकी 76 टक्के शेतकऱ्याकडे 2 हेक्टर पेक्षा कमी जमीन असून त्यापैकी ही 54 टक्के शेतकरी केवळ एक हेक्टर जमिनीचे मालक आहेत. हे आर्थिक धारणक्षेत्र कमी असल्यामुळे शेतकरी आपल्या कुटूंबाचा निर्वाह करू शकत नाही. ते शेतकरी आपल्या किमान गरजा पूर्ण करू शकत नाही. त्यामुळे भारतातील शेतकरी गरीब व साधन वंचित आहे. भारतातील लोकसंख्येची झपाटयाने वाढ, वारसा हक्क कायदा, वैयक्तिक स्वातंत्र्याची वृत्ती, जमिनीचे अपखंडन व विभाजन मोठ्या प्रमाणात झालेले आहेत याशिवाय वर्तमानकाळात शेतीचे विभाजन व अपखंडन वाढत असल्याचे दिसून येते. या अनआर्थिक धारण क्षेत्रावर शेतकरी मोठ्या प्रमाणात उत्पादन घेवू शकत नाही. त्यामुळे आर्थिक धारण क्षेत्र कमी असणे ही भारतीय शेतीपुढील मुख्य समस्या आहे.

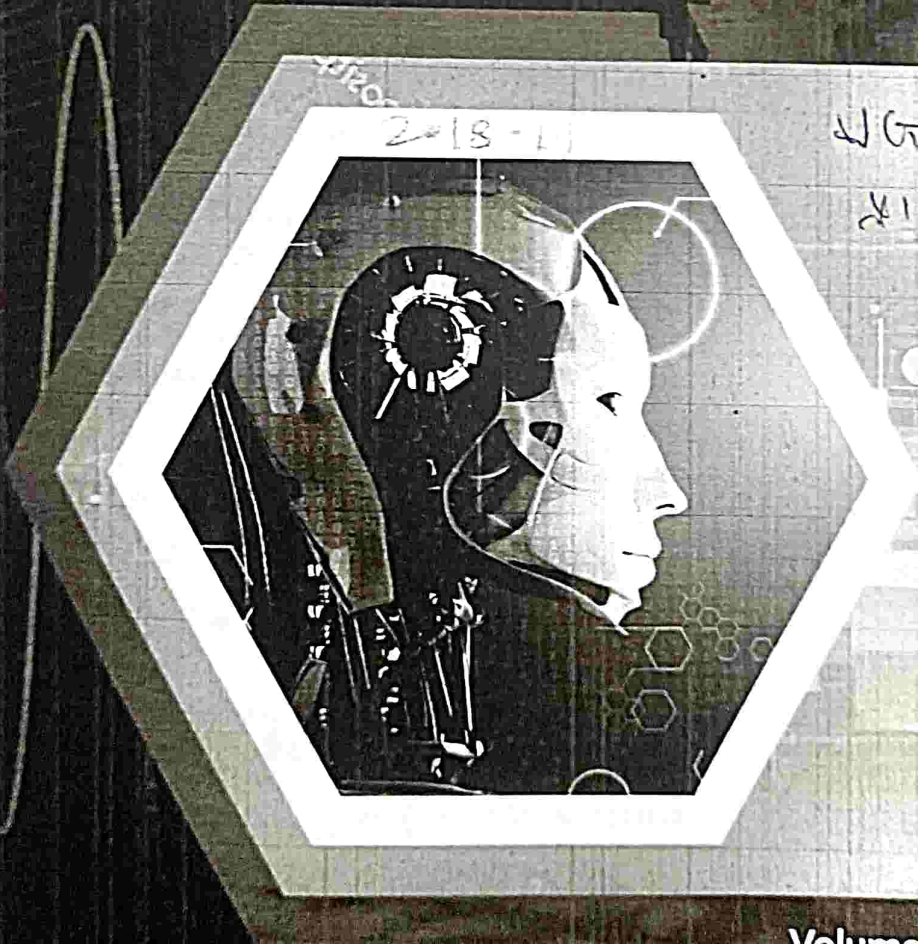

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

२०१८ - १९
५७८. ७०१७
५११७१०११

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - V

Ajanta Prakashan

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

❧ CONTENTS OF MARATHI PART - V ❧

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	पर्यावरणीय समस्या व शाश्वत शेती विकास प्रा. डी. एस. उंबरकर	६६-६९
१५	स्वांत्योत्तर काळातील कथा वाङ्मयातील शेतकरी जीवन प्रा. गणेश डी. काकडे	७०-७२
१६	लातूर जिल्ह्यातील सहकारी दूध व्यवसायातील रोजगाराच्या संधी Prof. Santosh Nivrutti Ghongade	७३-८२
१७	भारतीय शेती आणि राजकारण डॉ. सुनिता मनवर	८३-८६
१८	पर्यावरणीय समस्या व शाश्वत शेती विकास प्रा. डॉ. सुनिल एन. ठेरे	८७-९१
१९	शेतकरी संघटना आंदोलने आणि प्रभाव डॉ. व्ही. आर. कोडापे	९२-९४
२०	भारतीय कृषिविषयक रोजगार आणि महिला प्रा. रंजना अ. नक्षिणे	९५-९७
२१	भारतीय शेतीचा इतिहास प्रा. डॉ. जयवंत कांबळे	९८-१००
२२	कृषी अर्थशास्त्राची आवश्यकता व महत्त्व प्रा. डॉ. विठ्ठल घिनमिने	१०१-१०६
२३	मराठी कवितेतील शेतकरी जीवनाचे चित्रण प्रा. पुरुषोत्तम शिवचरण निर्मळ	१०७-१११
२४	वहिणाबाई चौधरी यांच्या कवितेतील शेतकरी जीवनाचे दर्शन प्रा. रेखा दि. अढाव	११२-११६
२५	भारतीय कृषीचा इतिहास प्रा. डॉ. सुनिल प्रल्हाद गायगोळ	११७-१२२
२६	आपत्ती व्यवस्थापन व शेती : एक अभ्यास जया मोतीराव डवले	१२३-१२५

२२. कृषी अर्थशास्त्राची आवश्यकता व महत्व

प्रा. डॉ. विठ्ठल धिनमिने

श्री साईबाबा लोकप्रबोधन महाविद्यालय, वडनेर त. हिंगणघाट, जि. वर्धा.

प्रस्तावना

प्राचीन काळापासून शेती भारतीय लोकांचा प्रमुख राहिलेला व्यवसाय आहेत याशिवाय जगातील २/३ लोकांचा सुध्दा मुख्य व्यवसाय शेतीच राहिलेला आहे. शेती सर्व उद्योगाची जननी, मनुष्याच्या जीवनासाठी पोषक तसेच प्रगती व संपन्नतेचे प्रतिक असल्याचे दिसून येते. भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ६० टक्के लोक खेड्यात राहतात. त्यांचा प्रमुख व्यवसाय शेती असून खेड्यातील लघु आणि कुटीर उद्योग हे प्रामुख्याने शेती उत्पादनातील कच्चा मालावर अवलंबून होते. परंतु ते ब्रिटिशांच्या राजवटीत नष्ट झाले. त्यामुळे शेतीवर उपजीवीका करणाऱ्या लोकांचे प्रमाण वाढले. देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात आज शेती क्षेत्राचा वाटा १६ टक्के असून हे क्षेत्र दुर्लक्षित असल्याचे दिसून येते. भारतीय शेती राष्ट्रीय उत्पन्नाचा मुख्य स्रोत, रोजगार आणि जीवन जगण्याचे प्रमुख साधन, औद्योगिक विकास, व्यापाराचा आधार आहेत म्हणूनच महात्मा गांधीजींनी "शेती हा भारताचा आत्मा आहे." असे म्हटले होते. या शेतीवरच भारताचा आर्थिक विकास अवलंबून आहेत असे म्हटले तरी वावगे ठरणार नाही.

कृषी अर्थशास्त्राची व्याख्या

१. डॉ. सायन्ना - कृषी अर्थशास्त्र हा सामान्य अर्थशास्त्राचा एक महत्त्वपूर्ण भाग आहे. यात मानवाने कृषीशी संबंधित साधनाचा उपयोग केल्यामुळे निर्माण होणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास केला जातो.
२. प्रा. ग्रे - कृषी अर्थशास्त्रात सामान्य अर्थशास्त्रातील सिध्दांत विविध पध्दती आणि इतर बाबींचा शेती उद्योगात कसा उपयोग करता येईल यासंबंधी माहिती दिली जाते.

सारांश रूपाने कृषी अर्थशास्त्र कृषीच्या वैशिष्ट्यापासून तर शेती संशोधन आणि प्रशिक्षणपर्यंतच्या सर्व बाबींचा अभ्यास करणारे शास्त्र म्हणजे कृषी अर्थशास्त्र होय. आधुनिक काळात शेती ही शास्त्र शुध्द पध्दतीने व मोठ्या प्रमाणात केली जात आहे. त्यामुळे शेती अर्थशास्त्राचे महत्व वाढले आहे.

कृषी अर्थशास्त्राची वैशिष्ट्ये

कृषी अर्थशास्त्राच्या वरील व्याख्येवरून पुढील वैशिष्ट्ये सांगता येतील.

१. कृषी अर्थशास्त्र हे अर्थशास्त्राची प्रगत शाखा असून ज्यामध्ये शेतीविषयक विविध घटकांचा अभ्यास करण्यात येतो.
२. कृषी अर्थशास्त्रात कृषी उत्पादन ही महत्त्वपूर्ण संकल्पना आहे. या उत्पादनासाठी नियोजन व सुत्रबुध्द पध्दतीने अभ्यास केला जातो.
३. शेतीच्या संदर्भात उत्पादन भुमी, श्रम, भांडवल आणि प्रबंधकिय साधनांचा उपयोग निवड करण्याच्या सिध्दांतानुसार कृषी अर्थशास्त्रात केला जातो.
४. कृषी अर्थशास्त्र हा सामान्य अर्थशास्त्राचा एक महत्त्वपूर्ण भाग आहे.